

ВОЛОДИМИР ТАРАСЮК

ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Так, у Московії Муравський шлях (від слова «мурава» — дрібна трава, що росла обабіч дороги), називали «найздатнішим, найпрямішим, гладким і рівним шляхом», козаки звали його одвічним, безкраїм, навіть загадка ходила: «Лежить гася — простяглася, а як устане, то неба дістане». Але найбільшою заслугою було те, що обабіч нього було достатньо поживи для волів.

Один із відомих шляхів XVII—XVIII ст. — так званий Чорний або Шпаковий. Початки свої він брав у Варшаві і через Львів виводив на Караванну дорогу, яка з'єднувала його з Києвом. Чорним шлях нарекли тому, що попри все ним небезпечно було мандрувати, а Тарас Шевченко писав, що Чорний, бо ним татари в Польщу ходили й дуже стоптували траву. Щодо назви Шпаковий, то так він звався на честь гайдамацького ватажка, що ходив цією дорогою під час народного повстання на Поділлі.

Втім, про це можна говорити до безкінечності. Наприклад, лише через Дніпро видатний наш історик Д. Яворницький називає 22 переправи. І все ж хотілося б зупинитися ще на одних даних, котрі б, можливо, трохи прояснили сітку чумацьких транзитів, бодай на певний історичний час. Маються на увазі відомості про поширення чумацького промислу в кінці XVIII століття, тобто в період його розквіту. Ось як постає ця картина в цілому:

північ: по р. Сейм до Десни і впадіння її в Дніпро та Києва на Радомишль — Житомир — Остріг (хтозна, можливо, й про Гощу десь на цьому відрізьку є відомості?);

південь: до узбережжя Азовського й Чорного морів;

схід: по р. Оскол до впадіння в Північний Донець;

захід: до передгір'я Карпат і Дністра.

Картина ця, може, занадто схематична, але й вона зайвий раз підтверджує про велику мережу промислу.

Часто-густо сама подорож перетворювалася в небезпечну мандрівку. На шляхах доводилося сте-регтися від агресії турків і кримського хана з півдня, польської шляхти із заходу. Не давали спокою різні войовничі племена, ватаги розбійни-ків дошкуляли й хвороби, технічні несправності тощо.

Тож, аби успішніше протистояти різного роду перешкодам і небезпекам, чумаки почали об'єдну-ватися у валки (перші згадки про них відносять-ся до кінця XVII ст.). Вони містилися звично до 140—150 возів, а в деяких нараховувалося 400 чоловік. Були й значно менші групи і хоч діяли всі вони тільки на час дороги, проте відзначали-ся надзвичайною дисципліною та організованістю. На чолі її стояв виборний атаман, у котрого була

величезна влада, обирали також і кашовара, що готував для всіх їжу. Решту обов'язків чітко розподілялася: в догляді за худобою, змащенні ко-ліс (тричі на день), охороні валки та ін.

Скажімо, як тільки поблизу вчувався ворожий запах, за наказом авторитетного й мужнього ата-мана чумаки робили табір — ставали в два ряди возами, а посередині чекали на непроханих гостей зі зброєю. Це була надто міцна фортеця, щоб її так легко пощастило б здобути.

Чумацький промисел на тлі української економіки

Уже зі сказаного вище, можна дещо сказати про його помітну роль у розвитку народного гос-подарства нашої країни. Проте в різний час вона була не завжди однаковою, набирала різних від-тінків, рис, властивих саме даному періодові. Тому бодай стисло зупинимося на таких моментах.

Спочатку розглянемо, як розвивалося чумаку-вання до кінця XVIII — першої половини XIX століття, тобто від стану становлення до його роз-квіту. За цей відрізок часу торгівля основним то-варом — сіллю — проходила в несприятливих умовах, але відігравала важливу роль в еконо-мічному житті України. Так, приміром, із 3 млн. населення в 30-х роках XVII ст. дві третини їх проживало в районі із значним переважанням чумацької торгівлі, обсяг якої сягав щонайменше 700 тис. пудів. Взагалі ж, коли брати за галузями, чумакування поступалося лише землеробству й скотарству, а в деяких районах і їх випереджало.

(Продовження. Поч. в №№ 95—96).